

AYRIMCILIKLA MÜCADELE ÇALIŞMA GRUBU RAPORU

HAZIRLAYAN

Av. Dr. Ahmet Münci özmen

Giriş:

1- Anayasanın 90. maddesinin son fıkrası uyarınca, Türk hukukunda, temel hak ve özgürlükler alanında uyulması gereken kuralların asgari standardını, taraf olunan temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası antlaşmalar belirler. Bu belirleyicilik, yasama, yargı ve yürütme organlarını bağlar. Bütün hak ve özgürlüklerin temel ögesi ve bir insan hakkı olan eşitlik hakkı^{1, 2, 3} (kişiye/gruba eşit işlem uygulanması/eşit muamele yapılması) ve bu haktan kaynaklanan ayrımcılık yasağı da bu kapsamdadır.

2- Türkiye'nin de üye devletler arasında bulunduğu Avrupa Konseyi'nin anayasal konularda danışma organı olan ve görüşlerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) kaynak olarak kullandığı Venedik Komisyonu'nun ("Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu"), "Hukuk Devleti Kontrol Listesi'nde, ayrımcılığa karşı eşitlik ilkesi, hukuk devleti niteliğini ortaya koyan ölçütlerinden biri olarak gösterilmiştir. Söz konusu Liste'ye göre, eşitlik ilkesi iki boyutludur: 1) Hukuk düzeni içinde eşitlik ve 2) yasalar (mevzuat) önünde eşitlik.

1) Hukuk düzeni içinde eşitlik; yasaların (mevzuatın) eşitsizliklere/ayrımcı uygulamalara yol açacak içerikte olmamaları anlamındadır. Venedik Komisyonu'nun Listesi, bunun güvence altında olmasını sağlayan kuralların bulunması gerektiğini belirtmiş ve mevzuatın eşitlik ilkesine uygun olması için de şu ölçütleri öngörmüştür: (a) Yaratılan farklılık ve ayrıcalıklar meşru bir amaca yönelik olmalı ve (b) farklılık ve ayrıcalıklar yönelinen meşru amaçla orantılı (amaç-araç orantılılığı) olmalıdır. Hukuk düzeni içinde bu

-
- 1 Dzumhur, Dr. Jasminka, "Ayrımcılığın Önlenmesinde Yerel ve Uluslararası Mekanizmalar: Bosna Hersek Örneği", *Uluslararası Ayrımcılık Konferansı*, İstanbul 2018, Eşit Haklar için İzleme Derneği Yay., Ceylan Matbaası, s. 202.
 - 2 Hakları düzenleyen yasaların ve kuralların genel nitelikte olduğu düşünüldüğünde, ayrıcalık ve eşitsizlik yaratmak yoluyla genelin dışına çıkılması, her zaman gerekçelendirilmeye ihtiyaç göstermiştir. Buna karşılık, hakların genelliğini ve haklardan eşit yararlanmayı gerekçelendirmeye gerek duyulmamıştır (Guénard, Florent, *Eşitlik Tutkusu*, Çev., Zehra Cunillera, Metis Yay. İstanbul, Haziran 2024, s. 197.
 - 3 Çağdaş hukuk felsefecilerinden John Rawls'a göre adaletin iki ilkesi vardır: 1- Herkesin hak ve özgürlüklerden en geniş biçimde ve eşit olarak yararlanması; 2- toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin, olanaklardan en az yararlanabilen kesimler dahil, herkesin en çok yararına olacak biçimde düzenlenmesi ve makam ve mevkilerin, fırsat eşitliği koşulları altında herkese açık olması (Özmen, Dr. Ahmet Münci, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Adil Denge Kavramı*, Yetkin Yay., Ankara, 2024, s. 59.

ölçütlere uymayan eşitsizlikler/ayrımcı uygulamalar sürdürülmemelidir. Bu bağlamda, ulusal azınlıklar dahil olmak üzere, yapısal eşitsizliklerden olumsuz etkilenen grupların durumunu düzeltmek için pozitif/özel önlemler alınması gerekir (“pozitif ayrımcılık”) ⁴; örneğin, AİHM, Türk müziği konservatuarında öğrenim görmek isteyen ve giriş sınavını geçen görme engelli öğrencinin kaydının yapılmamasını, yetkililerin, görme engelli öğrencilerin müzik derslerine katılabilmelerini sağlayacak uygun koşullar yaratmamış yani, pozitif/özel önlemler almamış olduğu gerekçesiyle, eğitim hakkı bağlamında ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir ⁵. Pozitif ayrımcılık, Anayasanın 10. maddesi tarafından öngörülmüş, uluslararası insan hakları hukuku açısından da meşru sayılmıştır ⁶.

2) Yasalar (mevzuat) önünde eşitlik de, yine hukuk düzeni içinde, yasaların (mevzuatın) ırk, renk, ulusal veya toplumsal köken, cinsiyet, dil, din, siyasi görüş, statü, varlıklı olma gibi farklılıklar gözetilmeksizin herkese eşit uygulanması anlamındadır. Burada da, yukarıdaki gibi ölçütler öngörülmüştür: (a) Yasalar (mevzuat) önünde ayrımcı uygulamalar, objektif olarak haklı görülebilmeli ve meşru bir amaca yönelik olmalı ve (b) ayrımcı uygulama, meşru amaçla orantılı (amaç-araç orantınlılığı) olmalıdır. Yasalar (mevzuat) önünde bu ölçütlere uymayan ayrımcı uygulamalar sürdürülmemelidir. Bu bağlamda, hukuk düzeni içinde, ayrımcılığı / eşitsizliği giderecek etkin (sonuç veren) çözüm yolları yer almalıdır ⁷.

AİHM, ayrımcılıkla ilgili davalarda, yukarıda belirtilen ölçütlere uyulup uyulmadığını test etmektedir ⁸. Anayasa Mahkemesinin (AYM) de aynı çizgiyi benimsediği görülmektedir ⁹.

4 Karan, Yard. Doç. Dr. Ulaş, *Sivil Toplum Örgütleri için Irk veya Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi Rehberi*, Eşit Haklar için İzleme Derneği Yay., İstanbul, 2015, s. 24.

5 AİHM’nin 23.2.2016 tarihli Çam / Türkiye kararı (başvuru no. 51500/08), prg. 67-69; *Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention, Prohibition of Discrimination*, updated on 29 February 2024, Council of Europe / European Court of Human Rights, 2024, s. 15

6 Bayır, Dr. Derya, “Eşitlik, Ayrımcılık, Irkçılık”, *Uluslararası Ayrımcılık Konferansı*, s. 71

7 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-tur](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-tur) (s., 17-18) (erişim; 4.9.2024).

8 *Guide*, s. 16-20.

9 Anayasa Mahkemesinin 9.5.2024 tarihli ve E. 2021/114, K. 2024/102 sayılı kararı (RG 24.7.2024), prg. 17-18.

3- Ayrımcılık, iki türlüdür: 1) (i) yukarda belirtilen farklılıkları nedeniyle farklı işlem uygulanması veya (ii) aynı veya benzer durumda olanlara “çifte standart” (duruma göre “çoklu standart”) olarak da adlandırılabilen farklı işlem uygulanması biçimlerinde görülen “doğrudan ayrımcılık”; 2) tarafsız gibi görünen veya öyle gösterilen bazı uygulamaların sonuçlarının dolaylı olarak ayrımcılık yaratması biçiminde görülen “dolaylı ayrımcılık” ^{10, 11}.

1) Doğrudan ayrımcılığa, kişinin etnik kimliği, dini inancı veya siyasi görüşü nedeniyle işe alınmaması, kamu hizmetinden yararlanamaması, seçme seçilme hakkını kullanamaması gibi örnekler verilebilir ¹². Doğrudan ayrımcılık bazen, kişinin bağlantılı olduğu başka bir kişinin farklılığı nedeniyle ayrımcılığa uğraması biçiminde (“bağlantılı ayrımcılık”) de ortaya çıkabilir. Örneğin, kişiye, eşinin rengi veya etnik kimliği nedeniyle ev kiralanmaması ¹³ veya kişinin, eşinin siyasi görüşü nedeniyle işe alınmaması veya kadının eşinin vasiyetine uygulanan hukukun (İslam miras hukuku) kadına mirasçı olarak erkeklerle eşit hak tanımaması nedeniyle, miras hakkı bakımından ayrımcılığa uğraması ¹⁴.

2) Dolaylı ayrımcılığa örnek vermek gerekirse, (i) Anayasanın 24/4. maddesi uyarınca, ilk ve orta öğretimde zorunlu ders olan ve Sünni inancına ağırlık veren, Din Kültürü ve Ahlak Dersinden muaf tutulma hakkı tanınan öğrencilerin, üniversiteye giriş sınavında, muaf tutuldukları bu dersle ilgili soruları cevaplamak durumunda bırakılmalarının, aleyhlerinde sonuç doğurması ¹⁵ ve (ii) yargıçlığa alınmak için yapılan mülakatta, adayın sabah saat kaçta kalktığını sorarak, verilen cevaba göre adayın namaz saatinde kalkıp kalkmadığını öğrenmeye çalışmak ve sabah namazı saatinde kalkmadığı anlaşıldığında, adayın elenmesi ¹⁶ örnek olarak gösterilebilir.

10 Karan, Ulaş, “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği”, *TBB Dergisi*, sayı 73, 2007, s. 152-155.

11 *Guide*, s. 12

12 Başka örnekler için bkz., Karan, *Sivil Toplum Örgütleri için Irk veya Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi Rehberi* s. 26.

13 Karan, a.g.e., s. 26

14 AİHM Büyük Dairesinin 19.12.2018 tarihli Molla Sali / Yunanistan kararı (başvuru no. 20452/14), prg. 154-162; *Guide*, s. 13. Bu dava, Lozan Andlaşması hükümlerine göre, Yunanistan’ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan müslümanların İslam miras hukukuna tabi olmalarıyla ilgilidir.

15 Karan, *Sivil Toplum Örgütleri için Irk veya Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi Rehberi*, s. 26

16 Şirin, Doç. Dr. Tolga, “İnsan Hakları Mahkemesi’nin İçtihatlarında Ayrımcılık Yasağı”, *Sivil Toplum Örgütleri için Irk veya Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi Rehberi* s. 218.

I- Türkiye’de durum:

1- Anayasanın 5. maddesi, Devletin temel amaç ve görevleri arasında, “*kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak*” sayılmıştır. Bu madde, Devleti, eşitsizlikleri gidermeye “çalışmakla” yükümlü tutmuştur. Kaydedelim ki, eşitsizlikleri gidermeye “çalışmakla” yükümlü tutulmak ile eşitsizlikleri gidermekle yükümlü tutulmak arasında yoğunluk farkı bulunmaktadır ¹⁷. Ancak, eşitsizlikleri gidermeye “çalışma” yükümlülüğü bile, yetkililerin, bu yönde plan yapmaktan ve siyaset geliştirmekten kaçınmaları nedeniyle yerine getirilmemektedir.

2- Türkiye’de, gerek doğrudan, gerek dolaylı ayrımcılığın geniş bir yelpazede çeşitli örnekleri yaşanmaktadır. Ayrımcı uygulamalara (çifte ve çoklu standartlara) son verilmesi ve eşitsizliklerin giderilmesi için Anayasanın öngördüğü “çalışmaların” yapılması yerine, mevcut ayrımcılıkların sürdürülmesi için –meşru bir amacın varlığı ve bu amaçla ayrımcı uygulamaların orantılı oldukları konusunda ikna edici olmasalar da- gerekçeler ¹⁸ üretilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir.

3- Ayrımcı uygulamaların çoğu siyasi tercihlerden; bir bölümü de, eşit hak talep edenlerin eşit görülmemesine dayanan ön yargılardan ve ayrıcalıklı konumların korunmak ve daha ileriye götürülmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Siyasi tercihlerle, eşit hak talep edenlerin eşit görülmemesine dayanan ön yargıların çoğu yerde kesiştikleri ve iç içe oldukları kaydedilmelidir. Türkiye’de günlük yaşamın parçası haline gelen ayrımcı uygulama örnekleri aşağıdaki başlıklar altında şöyle sıralanabilir:

1) Siyasi tercihlerden kaynaklanan ayrımcı uygulama örnekleri:

- İktidarda bulunanların siyasi görüşlerini benimsemeyenlere ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri özgürlüğü, protesto özgürlüğü ve eşit koşullarda siyasal rekabet özgürlüğü tanınmaması veya bu kesimlerin

¹⁷ John Rawls, adaletin sağlanması için, eşitsizlikleri giderecek düzenlemeler gerçekleştirilmesinden söz eder (bkz., dip-not 3).

¹⁸ Bkz. dip-not 2.

maaşlarının insanlık dışı muamele olarak nitelendirilebilecek ²⁰ düzeyde (açlık sınırının altına) tutulması;

- Belediyelere, hizmetlerini olumsuz yönde etkileyecek biçimde partizanca davranılması ve siyasi iktidarın görüşleri doğrultusunda, bazı belediyelere kayyım atanarak, bu bölgelerde yaşayanların, belediye seçimlerinde seçme ve seçilme haklarının kısıtlanması;
- Kamusal yetkilerin dağıtımında ve bürokrasideki atama ve yükselme süreçlerinde, liyakat yerine siyasi iktidara sadakatin ölçüt olarak kullanılması;
- Denetimlerin (mali, iş güvenliği vb.) siyasi iktidara yakınlık ölçütüne göre kayırmacı bir anlayışla yürütülmesi.

2) Eşit hak talep edenlerin eşit görülmemesine dayanan ön yargılardan kaynaklanan ayrımcı uygulama örnekleri:

- Kültürel ve dini etmenlerin etkisiyle oluşan, kadın ve erkeğin, toplumdaki rolleri, davranış biçimleri, faaliyetleri ve özellikleri (toplumsal cinsiyet kavramı) bakımından birbirine eşit olmadıkları görüşünden hareketle, kadın-erkek eşitsizliğinin yaygın olarak sürdürülmesi ve kurum-sallaşması yönünde politikalar izlenmesi; kadına karşı şiddeti mazur gösteren nedenler aranması; şiddet eylemleri için cezaya hükmederken olabilecek indirimlerin ve özellikle “haksız tahrik” indiriminin uygulanması ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan İstanbul Sözleşmesinin (“Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”) ²¹ feshi;

20 AİHM’nin, ulusal yetkililerin, barınma, beslenme, sağlık vb temel ihtiyaçlardan yoksun bulunanlara karşı kayıtsız kalmalarının insanlık dışı muamele sayılabileceğine ilişkin görüşünü yansıtan kararlarından örnekler: 23.4.2002 tarihli Larioshina / Rusya (başvuru no. 56869/00) (son paragraf) ve 18.6.2009 tarihli Budina / Rusya (başvuru no. 45603/05) (son paragraf) kabul edilemezlik kararları ile, 7.7.2015 tarihli V.M. vd. / Belçika (başvuru no. 60125/11) ihlal kararı, prg., 134, 137, 162. V.M. / Belçika kararının Türkçe özeti için bkz., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-168480%22%5D%7D> (erişim; 4.9.2024).

21 İstanbul Sözleşmesinin metni: <https://rm.coe.int/168008482e> (erişim; 4.9.2024).

- LGBT'lere her alanda açıktan ayrımcılık yapılması; cinsel yönelim nedeniyle karşı karşıya kalınan ayrımcı uygulamalara karşı korunmayı güvence altına alan (md. 4(3) ²²) İstanbul Sözleşmesinin feshi;
- Siyasi iktidar sahiplerinin dini inançlarına göre farklılık gösteren inançlara bağlı olanlara (örn., Alevilere), eğitimde (örn., AİHM kararlarına da yansıyan, Sünni inancına ağırlık veren, Din Kültürü ve Ahlak Dersinin, ilk ve orta öğretimde zorunlu dersler arasında olması ²³); ibadet yerlerine sağlanan olanaklarda ²⁴ ve kamu görevlerine atanma ve bu görevlerde yükselme süreçlerinde ayrımcılık yapılması;
- Kamu sektöründe (kurum içi ve kurumlar arasında) ve özel sektörde "eşit işe eşit ücret" ilkesinin göz ardı edilmesinin, çalışanlar arasında gerek ücret / maaş, gerek emekli aylığı bakımından derin eşitsizliklere ve yapay ayrıcalıklara yol açılması;
- Toplumda, engellilere bakış açısının genellikle ayrımcı olması ve onlara sağlanan bazı fiziki kolaylıkların yeterli görülüp, toplumla

22 İstanbul Sözleşmesinin 4/3. Maddesinin metni:

"Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir."

23 Bu konuda, AİHM'nin, 9.10.2007 tarihli Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye ve 16.9.2014 tarihli Mansur Yalçın vd / Türkiye ihlal kararlarında önemli tespitler bulunmaktadır. İlgili öğrenciler, zorunlu din kültürü ve ahlak dersi okuma çağını geride bıraktıkları için, söz konusu kararlar, alınması gereken "bireysel tedbirler" açısından icrası konusuz kaldığından, icra süreci sadece alınması gereken "genel tedbirler" kapsamında ve Mansur Yalçın vd kararıyla ilgili olarak devam etmektedir (1468th meeting of the Ministers' Deputies; **Resolution CM/ResDH(2023)143**).

24 Alevilere ait ibadet yerlerinin diğer inançların ibadet yerlerinin yararlandığı olanaklardan yoksun bırakılmaları, AİHM'nin 2.12.2014 tarihli Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı / Türkiye (başvuru no. 32093/10) ihlal kararında ve 26.4.2016 tarihli İzzettin Doğan vd / Türkiye ihlal kararında (başvuru no. 62649/10) (Büyük Daire kararı) ortaya konmuştur. Bu ihlal kararlarının, alınması gereken "genel tedbirler" kapsamında icrası, yetkililerin tarafsız ve çoğulcu bir anlayışla, Alevi inancını, diğer dinsel inançlarla eşit olarak tanımları ile gerçekleşmiş olacaktır. Kararın icrası, halen gündemde beklemektedir. [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22execidentfier%22:\[%22004-37402%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22execidentfier%22:[%22004-37402%22]}) (erişim; 4.9.2024).

bütünleşmelerini sağlayacak düzenlemeler yapılması gerektiğinin göz ardı edilmesi nedenleriyle, engellilere yönelik ayrımcılığın sürmesi;

3) Ayrıcalıklı konumları korumak ve ilerletmek istenmesinden kaynaklanan ayrımcı uygulama örnekleri:

- Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan deneyimli ve uzmanlaşmış personeli görevde tutmak amacıyla zaman içinde yapılan çeşitli yasal düzenlemeler nedeniyle oluşmuş ayrıcalıkların korunmak (örneğin, kamu kurum ve kuruluşlarında görevli hukuk müşavirlerinin özlük hakları ve emeklilik hakları bakımından oluşmuş farklılıklar) ve daha ileriye götürülmek istenmesinin ayrımcılık yaratması;
- Kamu kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılandırılmasıyla ilgili düzenlemelerde “eşit işe eşit ücret” ilkesi göz ardı edilerek, özlük hakları ile emeklilik hakları bakımından çifte veya çoklu standartlar yaratılması (örneğin, Dışişleri Bakanlığının yeniden yapılandırılmasıyla ilgili 6004 sayılı yasa ile bir grup memurun unvanı değiştirilerek, aynı işi yaptıkları halde, sırf unvan değişikliği nedeniyle, eski ve yeni unvanlı memurlar arasında farklı ek gösterge uygulanması).

II- Ayrımcılığa karşı cezai yaptırım açığı:

Ceza Kanununun ayrımcılık suçunu düzenleyen 122. maddesi, sadece nefrete dayalı olarak, a) kamuya arz edilmiş taşınır ve taşınmaz mal satışını, devrini veya kiraya verilmesini; b) kamuya arz edilmiş hizmetten yararlanılmasını; c) işe alınmayı; d) olağan bir ekonomik etkinlikte bulunulmasını engellemekle ilgili dört durumda ayrımcılığı cezalandırmaktadır ²⁵. Ayrıca, 122/1’de sayılan, ayrımcılığın kaynaklandığı nedenler, günümüzün, insan onuruna dayalı eşitlikçi bakış açısı bakımından eksiktir. Buna karşılık,

25 “Nefret ve ayrımcılık

Madde 122:

(1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını,

engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

İstanbul Sözleşmesinin 4/3. maddesinde sayılan nedenler ²⁶ daha kapsayıcı olup, günümüzün eşitlikçi anlayışına daha yakındır.

Ceza Kanununun 122. maddesinin bu kısıtlı kapsamıyla bile uygulanması, ayrımcı bakış ve etkiler altında sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, 122. maddenin, doğrudan ayrımcılık bakımından etkin ve caydırıcı olduğu söylenemez. Dolaylı ayrımcılık ise, zaten maddenin kapsamı dışındadır ^{27, 28}. Bu veriler çerçevesinde, eşitlik ilkesine aykırı davranan ve ayrımcılık yapan kişilerin bu davranış ve uygulamalarına karşı mevcut cezai yaptırımın yetersiz olduğu değerlendirilmektedir.

III- Anayasanın 5. maddesi ışığında ayrımcı uygulamaların düzeltilmesi için öneriler:

- 1) Hukuk devleti niteliğinin ögelerinden olan hukuk güvenliğini sağlamak için, yargı organlarını siyasi iktidarın etki alanından çıkarıp bağımsızlaştıracak Anayasa değişikliği gerçekleştirilmelidir.
- 2) Ayrımcı uygulamaların ve eşit hak talep edenlerin eşit görülmemesinin temelinde yatan ayrımcı bakış açılarının ve ön yargıların iyileştirilmesi için, insan onurunu, geleneksel değerler dayanan ön yargıların üstünde tutan, çoğulcu, toplumsal cinsiyet eşitliğini de kapsayan eşitlikçi ve laik bir eğitim politikası benimsenmelidir.
- 3) Ceza Kanununun ayrımcılık suçunu düzenleyen 122. maddesinin kapsamı genişletilerek; (i) ayrımcılığın kaynaklandığı nedenlerin, İstanbul Sözleşmesinin 4/3'te sayılan nedenlerle örtüşmesi sağlanmalı ve (ii) toplumumuzda yaşanan ayrımcılıkları gerçekçi bir gözle ele alarak, 122. maddenin uygulanmasını kısıtlayan dört duruma, mevcut ayrımcılıkları kapsayan durumlar eklenmeli; ayrıca, dolaylı ayrımcılıkları caydıracak cezai yaptırım için de formül bulunmalıdır.
- 4) Ayrımcılığa karşı en önemli uluslararası belgeler arasında yer alan İstanbul Sözleşmesini fesheden tek devlet ²⁹ konumundan çıkıp, bu

²⁶ İstanbul Sözleşmesinin 4/3. maddesinin metni için bkz., dip-not 22.

²⁷ Bayır, "Eşitlik, Ayrımcılık, Irkçılık, s. 75-78.

²⁸ Karan, "Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu'nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği", s. 153.

²⁹ İstanbul Sözleşmesi, 20.3.2021 tarihli RG'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı kararıyla dayanak, 22.3.2021 tarihinde fesih bildiriminde bulunmak suretiyle tek taraflı olarak

Sözleşmeye yeniden taraf olunarak, ayrımcılıkla mücadelede yeniden güç verilmeli ve hukukumuzla değer katılmalıdır.

- 5) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (AİHS) güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerle sınırlı bir ayrımcılık yasağı öngören, Sözleşmenin 14. maddesinin sınırları dışında genel ayrımcılık yasağı getiren AİHS'ye EK 12 No.lu Protokole ³⁰ taraf olunarak, ayrımcılık mağdurlarına, AİHM'ye bireysel başvuru hakkı bakımından daha geniş olanaklar tanınmalıdır.
- 6) Yüksek yargı organlarının AİHM'den tavsiye kararı istemelerine olanak tanıyan AİHS'ye Ek 16 No.lu Protokole ³¹ taraf olunmalıdır.
- 7) TBB ile işbirliği yapılarak, eşitsizlik ve ayrımcılıkla mücadele için kapsamlı bir eylem planı hazırlanmalı ve TBB'nin katılımıyla bu eylem planının uygulanmasını denetleyen bir kurul oluşturulmalıdır.

Kaynakça (kitap ve makaleler):

- Bayır**, Dr. Derya, “Eşitlik, Ayrımcılık, Irkçılık”, Uluslararası Ayrımcılık Konferansı, İstanbul 2018, Eşit Haklar için İzleme Derneği Yay., Ceylan Matbaası.
- Dzumhur**, Dr. Jasminka, “Ayrımcılığın Önlenmesinde Yerel ve Uluslararası Mekanizmalar: Bosna Hersek Örneği”, Uluslararası Ayrımcılık Konferansı, İstanbul 2018, Eşit Haklar için İzleme Derneği Yay., Ceylan Matbaası
- Guénard**, Florent, Eşitlik Tutkusu, Çev., Zehra Cunillera, Metis Yay. İstanbul, Haziran 2024
- Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention, Prohibition of Discrimination, updated on 29 February 2024, Council of Europe / European Court of Human Rights, 2024.
- Karan**, Ulaş, “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesinin Uygulanabilirliği”, TBB Dergisi, sayı 73, 2007.
- Karan**, Yard. Doç. Dr. Ulaş, Sivil Toplum Örgütleri için Irk veya Etnik Kökene Dayalı Ayrımcılığın İzlenmesi Rehberi, Eşit Haklar için İzleme Derneği Yay., İstanbul, 2015.
- Özmen**, Dr. Ahmet Münci, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Adil Denge Kavramı, Yetkin Yay., Ankara, 2024.

feshedilmiştir. Fesih işlemi 1.7.2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=210> (erişim; 4.9.2024).

30 AİHS'ye Ek 12 No.lu Protokol metni: <https://rm.coe.int/1680080622> (erişim; 4.9.2024)

31 AİHS'ye Ek 16 No.lu Protokol metni: <https://rm.coe.int/1680084832> (erişim; 4.9.2024)